

TÜRK YAZI DİLLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ARAŞTIRMALARININ GÖREVLERİ*

E. İ. UBRYATOVA**

Çeviren: Anna BURBUZİUK**

Öz

Makalede A. Kazembek ve O. N. Böhtlingk gibi Türkçe gramer araştırmalarının ilk kuşak öncülerinden başlayıp N. İ. Aşmarin ve N. F. Katanov'a kadar bilginlerin eserleri dikkate alınmıştır. Bu Rus Türkolojisi geleneğinde A. N. Kononov'un "Grammatika sovremennogo tyuretskogo yazıkı" (Moskva - Leningrad, 1956) adlı eseri mükemmel bir örnek olarak anılmaktadır. Çalışmada, karşılaştırmalı Türk filolojisinin bu geleneği ışığında yeni çalışmalar eleştirilmekte ve bu çalışmalar için yeni ufuklar belirlenmektedir. Batı'da gelişen Genel Türkolojinin hem karşılaştırmalı hem de tarihî karşılaştırmalı çalışmaları da burada anılmaktadır: W. Radloff, K. Grønbech, M. Räsänen ve başka araştırmacıların emekleri de bunların arasında yer almaktadır. Makalede Türk yazı dillerinin karşılaştırmalı ve tarihî-karşılaştırmalı grameri üzerine iki büyük kolektif çalışma ise özel olarak ele alınmıştır: 1959'da Wiesbaden'da çıkan "Philologiae Turcicae Fundamenta" ve 1966 yılında Moskva'da basılan "Yazıkı narodov SSSR. Tyurkskie yazıkı" (SSCB Halklarının Dilleri. Türk Dilleri). Makalede Yakut gramerinin materyali esastır ve diğer araştırmacıların Yakutçaya dair hatalı bilgi ve yorumları burada eleştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Lehçeleri, Genel Türkoloji, Karşılaştırmalı Türk Filolojisi.

Abstract

In the article, starting from the first generation beginners of Turkish grammar research such as A. Kazembek and O. N. Böhtlingk to N. İ. Ashmarin and N. F. Katanov were taken into account. In this tradition of Russian Turkology, A. N. Kononov's work "Grammatika sovremennogo tyuretskogo yazıkı" (Moskva - Leningrad, 1956) is mentioned as an excellent example. In the study, new studies are criticized in the light of this tradition of comparative Turkic philology and new horizons are determined for these studies. Both comparative and historical comparative studies of General Turcology developed in the West are also mentioned here: the efforts of W. Radloff, K. Grønbech, M. Räsänen and other researchers are among them. In the article, two major collective works on the comparative and historical-comparative grammar of Turkish written languages are specifically discussed: "Philologiae Turcicae Fundamenta" published in Wiesbaden in 1959 and "Yazyki narodov SSSR. Tyurkskie yazıkı" published in Moscow in 1966. The material of Yakut grammar is the basis in the article and the erroneous information and interpretations of other researchers about Yakut are criticized here.

Keywords: Turkish Dialects, General Turkology, Comparative Turkish Philology.

I

* Makalenin orijinal künyesi: "Zadaçi Sravnitel'nogo İzuçeniya Tyurkskih Yazıkıkov". *Akademiya NAUK SSSR İnstıtut Vostokovediniya Tyurkologičeskiy Sbornik 1970*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva 1970, s. 69-79.

** 27 Ekim 1907-Mart 1990 yılları arasında yaşamış Rus dilbilimcidir. Yakut dili ve Türk dillerinin grameri ve diyalektolojisi alanında uzmanlaşmıştır. İrkutsk Devlet Üniversitesi Filoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra (1929) İrkutsk ve Krasnoyarsk bölgelerindeki okullarda çalışmıştır. 1932 yılında Yakut dilinin Dolgan lehçesi üzerine çalışmaya başlamıştır. 1934-1937 yıllarında lisansüstü çalışmalarına devam etmiştir. "Yazıkı Noril'skih Dolgan" (Norilsk Dolganlarının Dili) adlı araştırmasıyla Filoloji Bilimleri Adayı derecesine layık görülmüştür. 1950'de "İssledovaniye po Sintaksisu Yakutskogo Yazıkı ç. 1. Prostoe Predlojenie" (Yakut Dilinin Sözdizimi Üzerine Araştırma. 1. Bölüm. Basit Cümle) adlı çalışmasını hazırlamıştır. 1938-1963 yılları arasında SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacı ve Türk dilleri bölüm başkanı olarak çalışmıştır. Son yıllarında SSCB Bilimler Akademisi Sibiry Şubesi Tarih, Felsefe ve Filoloji Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacı ve Türkoloji bölüm başkanı olarak görev yapmıştır.

** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrencisi, (anna.harbuziuk@gmail.com), ORCID ID: 0009-0007-0467-7165

This article was checked by intihal.net.

Makale Gönderim Tarihi: 24. 04. 2024

Makale Kabul Tarihi: 30.05.2024

Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Araştırmalarının Görevleri

Türk yazı dilleri eski zamanlardan beri birbirleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Bu karşılaştırmalı araştırmalar sürecinde Türk yazı dillerinin birbirine çok yakın olduğu tespit edilmiştir. Türk yazı dilleri araştırmacıları özellikle büyük farklılıklar içeren Türk yazı dillerini (Çuvaşça ve Yakutça gibi) daha sık karşılaştırmışlardır.

Türkologlar, birkaç tip karşılaştırma çalışması yaptılar:

1. Tek tek olguların tasviri üzerine başka diller için karşılaştırmalı materyallerin maksimum olarak kullanılmasını sağlayan Türk yazı dillerinin gramerleri. Bu türden gramerler sürekli olarak Türkologlar tarafından hazırlandı ve hâlen de hazırlanmaktadır. Örnek olarak A. Kazembek¹, O. N. Böhtlingk², N. İ. Aşmarin³ ve N. F. Katanov'un⁴ eserleri söylenebilir. A. N. Kononov'un "Grammatika sovremenogo tyuretskogo yazıka" (Çağdaş Türk Edebi Dili Grameri, Moskva - Leningrad 1956) adlı eseri aynı geleneksel anlatımla yazılmıştır. A. Kononov'un bu incelemesi, çeşitli Türk yazı dillerinden çok yüksek sayıda genel ve özel ayrıntıların karşılaştırmasını içermektedir.

2. Çeşitli karşılaştırmalı materyalleri kullanılmasını mümkün kılan tek tek Türk yazı dillerinin esasında bazı Türkoloji meselelerine dair monografik incelemeler... Bunlar, Azerbaycan Türkçesi⁵, Başkurtça⁶, Kırgızca⁷, Özbekçe⁸ ve bazı diğer dillere ait ekli ve analitik söz yapımı üzerine son yıllarda yapılan çalışmalardır.

3. Türkolojinin çeşitli alanları ve sorunları üzerine genel Türkoloji karakteri taşıyan hem karşılaştırmalı hem de tarihî karşılaştırmalı çalışmalar: W. Radloff⁹, V. A. Bogorodiskiy¹⁰, K. Grønbech¹¹, M. Räsänen¹² ve başka araştırmacıların emekleri de bunların arasında yer almaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan çalışmalardan A. A. Yuldaşev'in eseri¹³, SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsündeki Türk yazı dilleri sektörünün Türk

¹ A. Kazembek, Obşçaya Grammatika Tyuretsko-Tatarskogo Yazıka (Türk Tatar Dilinin Genel Grameri), Kazan 1846.

² O. Böhtlingk, Über die Sprache der Jakuten. Jakutische Grammatik, Sankt-Peterburg 1851.

³ N. İ. Aşmarin, Materialı dlya İssledovaniya Çuvaşskogo Yazıka (Çuvaşça İncelemesi İçin Materyaller), Kazan 1898.

⁴ N. F. Katanov, Opıt İssledovaniya Uryanhayskogo Yazıka s Ukazaniem Glavneyşih Rodstvennih Otnoşeniy Ego k Drugim Yazıkam Tyurkskogo Kornya (Uryanhaysk Dilinin Diğer Türk Kökenli Dilleri ile Arasındaki Ana Akrabalık İlişkilerinin Belirtmesiyle İncelemesinin Tecrübesi), Kazan 1903.

⁵ Mesela bk. E. V. Sevortyan, Affıksı Glagoloobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke. Opıt Sravnitel'nogo İssledovaniya (Azerbaycan Türkçesinde Fiil Yapım Ekleri. Karşılaştırma Yöntemiyle İncelemelerin Tecrübesi), Moskva 1962 ve E. V. Sevortyan, Affıksı İmennoğ Slovoobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke. Opıt Sravnitel'nogo İssledovaniya (Azerbaycan Türkçesinde İsim Yapım Ekleri. Karşılaştırma Yöntemiyle İncelemelerin Tecrübesi), Moskva 1966.

⁶ T.M. Garipov, Başkirkoe İmennoe Slovoobrazovanie (Başkurtçada İsim Yapımı), Ufa 1959; A. A. Yuldaşev, Sistema Slovoobrazovaniya i Spryajeniya Glagola v Başkirkom Yazıke (Başkurtçada Fiil Çekimleri ve Sözcük Yapımı Sistemi), Moskva 1958.

⁷ B. M. Yunusaliev, Kirgizskaya Leksikologiya, ç. 1 (Kırgız Leksikolojisi, 1. Bölüm), Frunze 1959; B. O. Oruzbaeva, Slovoobrazovanie v Kirgizskom Yazıke (Kırgız Dilinde Sözcük Yapımı), Frunze 1964.

⁸ A. Gulyamov, Problemy İstoriçeskogo Slovoobrazovaniya Uzbekskogo Yazıka (Özbek Dilinde Sözcük Yapımı Üzerine Tarihsel Sorunlar), Doktora Tezi Özeti, Taşkent 1955.

⁹ W. Radloff, Phonetik der Nördlichen Türksprachen, Leipzig 1882-1883.

¹⁰ V. A. Bogorodiskiy, Vvedenie v Tatarskoe Yazıkoznanie s Svyazi s Drugimi Tyurksimi Yazıkami (Diğer Türk Dilleriyle Arasındaki İlişkiye Göre Tatar Türkçesinin Dilbilimine Giriş), Kazan 1934.

¹¹ K. Grønbech, Der Türkische Sprachbau. I, Kopenhagen 1936.

¹² M. Räsänen, Materialı po İstoriçeskoy Fonetike Tyurkskih Yazıkov (Türk Dilleri Tarihi Fonetigi Üzerine Materyaller), Moskva 1955 ve M. Räsänen, "Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen. *Studia orientalia*, 21. baskı, Helsinki 1957.

¹³ A. A. Yuldaşev, Analitiçeskie Formı Glagola v Tyurkskih Yazıkah (Türk Dillerinde Analitik Fiil Şekilleri), Moskva 1965.

leksikolojisi üzerine kolektif çalışması¹⁴, A. M. Şçerbak'ın Türk yazı dilleri tarihsel karşılaştırmalı fonetiği üzerine denemeleri¹⁵ listelenebilir.

SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsünün Türk yazı dilleri sektörü tarafından hazırlanan Türk yazı dilleri grameri üzerine çalışmalar¹⁶ bu yolda özel bir yer tutmaktadır. Nitekim bu, Türkoloji alanında bu türden çalışmaların ilk tecrübelerinden sayılabilir. Araştırma hazırlıklarını başlatan örgütün ve kolektifin yöneticisi N. K. Dmitriev'in ölümü, çalışmasını planlandığı şekilde gerçekleştirmesine engel olmuştur. Yine de bu eser hâlen de bu türden biricik başvuru kaynağı olarak tanınmaktadır.

4. Son yıllarda Türk yazı dillerinin karşılaştırmalı ve tarihî-karşılaştırmalı grameri ilerlemesini sağlamış olan başvuru kaynağı türünden iki büyük kolektif çalışma ortaya çıkmıştır: 1959'da Wiesbaden'da çıkan "Philologiae Turcicae Fundamenta", (Türk Filolojisi El Kitabı, v. I) ve 1966 yılında Moskva'da basılan "Yazıki narodov SSSR. Tyurkskie yazıki", (SSCB Halklarının Dilleri. Türk Dilleri, v. II).

Bu çalışmaların ikisi de bazı Türk yazı dilleri üzerine kısa denemelerden oluşmaktadır. Çalışmaların içinde Türk yazı dillerinin fonetiği, grameri, leksikolojisi ve diyalektolojisi ile ilgili temel bilgiler verilmektedir. Fakat bu yayınların yapısı ve içeriği arasında esaslı farklılıklar bulunmaktadır. "Tyurkskie yazıki" genellikle SSCB'de yerleşen Türk halklarının edebî dilleri üzerine denemeler içermektedir (diğer eserlere göre bu yayımda istisna olarak Barabalar, Karaylar, Çulım Tatarları ve Şorların dilleri ile ilgili denemeler de bulunmaktadır). Bunlar çağdaş Türk yazı dillerinin durumunu yansıtan materyaller üzerine yazılmıştır. Onun bu özelliği yayıncımızı, "Philologiae Turcicae Fundamenta" adlı çalışmadan olumlu bir şekilde ayırt etmektedir. Çünkü bu eserdeki (PhTF) dil üzerine denemeler çoğunlukla eski materyallere dayanmaktadır. Ayrıca SSCB'deki Türk yazı dillerinin niteliğinin serbest anlayışı, içsel ilişkileri, dış adlandırma ve öz adlandırmaları bakımından farklılık taşımaktadır. Ama bu denemeler karşılaştırmalı gramer için daha fazla materyal kazandırmaktadır. Çünkü bunlar Sovyet yayım hedeflerine girmeyen bütün çağdaş ve eski Türk yazı dillerini içine almaktadır. Üstelik "Philologiae Turcicae Fundamenta" adlı eser bizim Rusça yayıncımızda bulunmayan güzel gramer şekilleriyle donatılmıştır.

Yukarıda anılan çalışmalar farklı zamanlarda yazılmıştır. Eski dönemlerde ve 20. yüzyılın başında yazılan incelemeler tabii olarak şimdiki günlerde yazılan çalışmaların taleplerine uygun olmayabilir. Çünkü Türk yazı dillerinin incelenmesi henüz pek ileri gitmemişken Türkoloji üzerine herhangi bir yeni soruna ayrılmış eserler nadiren yayımlanmıştır. Hizmete yeni giren Türkologların büyük çalışmaları az yayılmış olsa da çok fazla yenilik içeren doktora tezi özetleri (autoreferat) sürekli bir akışla yayımlanmaya devam etmektedir. Böylece çoğu Türk yazı dilleri ve ait materyaller meydana getirilmektedir. Neredeyse bütün Türk yazı dillerine diyalektleri üzerine çalışmalar hızla yapılmaktadır. Bu da genel Türkoloji için geniş çaplı, yeni ve çok önemli fakat henüz genelleştirilmemiş materyaller sunmaktadır. Oysa bütün bu materyaller genel Türkoloji sorunlarını çözme amacını içeren çalışmalarda kesinlikle hesaba katılmalıdır. Çünkü bunlar hem Türk yazı dillerinin hem de Türk yazı dillerine ait unsurların gelişmesini göstermektedir. Hem genel teorik Türkoloji literatüründe hem de tek tek dillerin incelemeleriyle biriktirilmiş belgesel

¹⁴ İstoriçeskoe Razvitie Leksiki Tyurkskih Yazıkov (Türk Dilleri Leksikolojisinin Tarihî Gelişimi), Moskva 1961.

¹⁵ A. A. Şçerbak, "O Tyurkskom Vokalizme" (Türk Vokalleri Hakkında), Tyurkologičeskie İssledovaniya, Moskva - Sankt-Peterburg 1963, s. 24-40; A. M. Şçerbak, "Tyurskie Glasnie v Koliçestvennom Otnoşenii" (Türkoloji Derlemesi. Niceliksel Açidan Türk Ünlüleri), Tyurkologičeskiy Sbornik. K şestidesyaletiyu A. N. Kononova, Moskva 1966, s. 146-162.

¹⁶ İssledovaniya po Sravnitel'noy Grammatike Tyurkskih Yazıkov, ç.1. Fonetika (Türk Dilleri Karşılaştırmalı Dilbilgisi Üzerine Çalışmalar, 1. bölüm. Fonetik), Moskva 1955; ç. 2. Morfoloji (2. bölüm. Morfoloji), Moskva, 1956; ç.3. Sintaksis (3. bölüm. Sentaks), Moskva 1961; ç. 4. Leksika (4. bölüm. Leksikoloji), Moskva 1962.

materyaller ile onun kullanılması arasındaki oransızlık bizde çok yüksek miktarda görünmektedir.

Tek tek dillerin incelenmesi, Türk yazı dillerinin materyal birliğinin yanı sıra bu dillerdeki genel unsurların kullanımına dair büyük farklılıkların da korunduğunu göstermiştir. Böylece Türk yazı dilleri arasında çok büyük içsel farklılıkları bulunduğu belirtilmiştir. Bu durumun oluşmasını fonetik, morfoloji, sözdizimi ve leksikoloji içinde bazı olayların ve tüm sistemlerin düzensiz gelişmeleri gibi birçok sebep etkilemiştir. Ayrıca farklı derecedeki gelişmelerin tecrit edilmesi, özellikle akraba olan ve olmayan bazı Türk yazı dilleri arasındaki çeşitli ve genellikle zor etkileşim koşulları da buna dahildir. Aynı olayın çeşitli Türk yazı dillerinde farklı geliştirme seviyesinde bulunmaması nedeniyle bu dilleri anlamak için tek tek diller üzerine her türlü verinin karşılaştırması önemlidir. Sadece bir örnek vereyim: Azerbaycan diyalektologları ile dil tarihçileri arasında çokluk 1. şahıs istek kipinin eki üzerine bir tartışma ortaya çıkmıştır. Azerbaycan Türkçesi diyalektlerinde *-ağın*, *-eyün*, *-ağuz* ekleri şöyle işlenmektedir: M. Ş. Şiraliyev *-ağın* ekinin çokluk 1. şahıs *-k eki* ve çokluk 2. şahıs *-n* ekinden oluştuğunu düşünmektedir¹⁷. R. A. Rustamov ise daha önceden çokluk 1. şahıs eki anlamında kullanılmış olan teklik 1. şahıs *-ayın* ekini sadece bir fonetik varyantı olarak sayar¹⁸.

Nogay dilinin Aknogay diyalektinde *-ıyak ve -yagiñız* ekleri bulunmaktadır¹⁹. S. A. Kalmıkova tarafından *-ıyak* eki çokluk 1. şahıs emir eki olarak, diğeri *-yagiñız* eki ise çokluk 1. şahıs istek eki olarak incelenmiştir. Başkurt diyalektologları da bazı diyalektlerde çokluk 1. şahıs emir kipinin analitik eklerini bulmuşlardır. N. H. İşbulatov Kazmaş ağzında "istek *-yığız* ekiyle ifade ediliyor..." diye belirtmiştir. Ona göre *-yığız* eki etimolojik olarak çokluk 2. şahıs *-ayıq* eki ve *-iz* çokluk ekinden oluşmaktadır²⁰. S. F. Mirjanova güney (Yurmatı) diyalektinde *-eyëkler* ve doğu (Kuvakan) diyalektinde *-eyëgëz* ikinci çokluk şahıs analitik eklerini bulmuştur²¹. N.H. Maksyutova Böryen (Burzyan) ağzında çokluk 1. şahıs emir kipinin eklerinin *-ayıq* (*-eyëk*, *-yık*, *-yëk*) olduğunu tespit etmiştir²². Farklı yerlerde bu ağzın *-ayıgız* (*-eyëgëz*, *-yığız*, *-yëgëz*) (Gadelgareevo köyü) ve *-ayıq-lar* (*-eyëk-ler*) ekleri bulundurulmuştur. N. H. Maksutova'nın incelemelerine göre bu ekler anlam bakımından farklılık gösterir. İlk ekte "nezaketli emir veya rica", diğesinde ise "kolektif hareketlerin vurgulaması" ifade edilmiştir. Bu ekler bazı Sibiry Türk yazı dillerinde rastlanmaktadır. D. G. Tumaşeva şahıs çekiminde bazı farklılıkları içeren Sibiry Tatar diyalektlerinde emir kipinin şu ekleri üzerinde durmuştur:

Genel diyalekt özellikleri:

Teklik 1. şahıs **-ay-ım**

Çokluk 1. şahıs **-ay-ıq**

Tümen ağzı:

Teklik 1. şahıs **-ay-ım// -ay-ım**

Çokluk 1. şahıs **-ay-ıq// -ay-ıñ// ay-ıg-ıñ**

Tobol ağzı:

¹⁷ M. Şireliyev, Azerbaycan Dialektologiyasının Esasları, Baku 1962, s.199.

¹⁸ R. A. Rustamov, Glagol v Dialektah i Govorah Azerbayjanskogo Yazıka (Azerbaycan Dili Diyalektleri ve Ağızlarında Fiil), Doktora Tezi Özeti, Baku 1964, s. 73-75

¹⁹ S. A. Kalmıkova, Aknogayskiy Dialekt Nogayskogo Yazıka (Nogay Dilinin Aknogay Diyalekti), Doktora Tezi Özeti, Moskva 1965, s. 17.

²⁰ N. H. İşbulatov, "Morfoloğičeskie Osobennosti Kazmaşevskogo Govora", Başkirskiy Diyalektoloğičeskiy Sbornik (Kazmaş Ağzının Morfolojik Özellikleri - Başkurt Diyalektoloji Derlemesi), Ufa 1959, s. 121.

²¹ S. F. Mirjanova, Materialı Ekspeditsii 1958 goda (Predvaritel'noe Soobshenie) (1958 Yılındaki Sefer Materyalleri (İlk haber)), Başkirskiy Dialektoloğičeskiy Sbornik, Ufa 1959, s. 199.

²² N. H. Maksyutova, Burzyanskiy Govor, - Başkirskaya Dialektologiya. Govorı Yugo-Vostoka Başkirii (Burzyan Ağzı, - Başkurt Diyalektolojisi. Başkurdistan Güney-Doğu Ağızları), Ufa 1963, s. 103.

Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Araştırmalarının Görevleri

Teklik 1. şahıs	- <i>ay-ın</i>
Çokluk 1. şahıs	-
Bataklık (Saz yağı) Tatarları ağzı:	
Teklik 1. şahıs	- <i>ay-ın</i>
Çokluk 1. şahıs	- <i>ay-ıñ</i> // - <i>ay-ıg-ıñ</i>
Tevriz ağzı:	
Teklik 1. şahıs	- <i>ay-ın</i> // - <i>ıy-n</i>
Çokluk 1. şahıs	- <i>a-k</i>
Tar ağzı:	
Teklik 1. şahıs	- <i>ay-ın</i>
Çokluk 1. şahıs	- <i>ay-ıq-lar-ıñ</i> ²³

A. P. Dulzon²⁴ Tom Tatarları dilinde çokluk 2. şahıs eki (**-lık** 'biz ikimiz') ve (**-ıklar**) çokluk eki olarak çokluk eklerini belirtmektedir. Bu ekler Yakut edebî diline dâhildir. Ayrıca aşağıda gösterilen ekleri ve anlamları içermektedir:

-*ia-h*: *bariah* "haydi seninle gidelim";

-*im-ia-h*: *barımiah* "seninle gitmeyelim";

-*ia-g-ıñ*: *barıağıñ* "haydi hepimiz (yani biz ikimiz ve siz de) gidelim";

-*im-ia-g-ıñ*: *barımağıñ* "haydi hepimiz gitmeyelim".

Farklı Türk yazı dilleri ve onların diyalektlerinde teklik ve çokluk 1. şahıslarının istek kipinin çeşitli eklerinin karşılaştırması, geçmiş zamanda çokluk 1. şahısıyla ilgili dışlayıcı ('sadece biz seninle') ve kapsayıcı ('biz seninle ve siz') şekillerin yaygın olduğu sonucuna varmamıza yardımcı olmaktadır.

Çokluk 1. şahıs emir ekinin semantik şekillerle karşılaştırılması, artık ayrı biçimde oluşmamış hâldeki bazı eklerin unsurlarını içeren dillerdeki yapıyı açıklamaktadır. Mesela Yakutçada *-iah* eki *-iah*<*-ıya-k* olarak iki ögeye bölünmez. Çünkü çağdaş Yakutçada çokluk 1. şahıs *-h* eki kaybolup *-ıya* birliği *-ia* diftonguna geçmiştir. Fakat Yakutçadaki korunmuş semantik şekiller geçmişteki anlamı ve başka dillerdeki anlamı da ortaya çıkarmaya imkân vermektedir.

Azerbaycan Türkçesinde bambaşka olay ortaya çıkmıştır. Onun semantik şekilleri galiba kaybedilmiştir. Fakat *-a-y-ñ*||*-a-g-uz* ekleri korunup zamanla diyalekt varyantlarına geçiş yapmışlardır (krş. yukarıda söz edilen Başkurtça ve Tatarca ekleri ile).

Tatar ve Yakut çokluk 1. şahıs *-k* ekine *-ñ* eki ilave edilmektedir (çokluk 2. şahıs eki uygulama sürecinde, emir kipi teklik 2. şahıs eki olarak hizmet etmektedir). Aknogay diyalektinde o eke eskiden çokluğu gösteren *-z* (*-yag'ın'ız*) ek kalıplaşmaktadır. Başkurtçanın Doğu diyalektlerinden Kızıl ağzında *-ñ* eki düşüp yalnız *-z* (*-ayıgız*) eki kalmaktadır. Azerbaycan diyalektlerinde ise büzüşme daha ileriye giderek *-ağuz* ekine çevrilmiştir. Bazı dillerde ve onların diyalektlerinde çokluk kapsayıcı biçim için *-lar* çokluk eki kullanılmaktadır. Mesela Başkurt dilinin Güney diyalektlerinde *-ya-k-lar* eki, Çulım ağzında *-ık-lar* eki olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı dillerde ise eklerin ikisinin de kullanıldığı görülmektedir. Mesela Tatarcanın Tar ağzında *-ayı-ğ-lar-ıñ* (yani 'biz seninle'+ 'onlar'+ 'siz').

Çokluk 1. şahıs emir kipinin dışlayıcı ve kapsayıcı ekleri Türk yazı dilleri tarihî morfolojisi için diyalekt üzerine materyallerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca buna göre diyalektologların diğer Türk yazı dilleri üzerine benzer diyalekt materyallerini dikkatlice incelemek zorunda oldukları bellidir. Ele alınan bir dilin kalıntılarda korunmuş diyalektlerinde özellikle olayların tasvir edildiği durumlara daha

²³ D. G. Tumaşeva, Könbatış Sëbër Tatarları Tələ. Grammatik Oçerk hem Süzlük, Kazan 1961, s. 86 (tablo).

²⁴ A. P. Dulzon, "Dialektî Tatar-Aborigenov Tomi" (Yerli Tom Tatarları Diyalektleri), Uç. zap. Tomskogo Pedinstitutu, 15. Baskı, Tomsk 1956, s. 358.

dikkat edilmelidir. Diğer dillerin diyalektlerinde (mesela Başkurt, Nogay, Tatar ve başka bazı dillerde) bazı dillerin ilkel diyalekt ekleri (bu durumda Azerbaycan dilinde) emir kipi eki diğer eklerin paradigmasına ilave olup kendi semantiğini kaybetmişlerdir. Onlar bir araya getirilmiş şekildeyken daha önceki semantik biçimi ve onun içinde aynı gramatik anlamların farklı ifade yollarını görme imkânını sağlamaktadır. En önemlisi ise bu ekin şekli ilk olarak geniş alanda (Azerbaycan, Tataristan, Başkurdistan, Saha Cumhuriyeti, Altay vb.) birçok Türk yazı dilinde yaygın olduğunu göstermesidir.

II

Yukarıda söz edilen ve tartışılan konu zaten iyi bilinmektedir. Fakat konu belli bir araştırmaya yaklaşınca bilinen bütün şeyler unutulmaktadır. Bizim yazarlarımız sık sık sadece bildiği tek dilin temellerine göre ve gözlemlerine dayanarak hareket etmektedirler. Ama incelemelerinin sonuçlarını bütün Türk yazı dillerine yaygınlaştırmaya çalışmaktadırlar. En parlak örneklerden birisi çeşitli Türk yazı dillerinde *-t* geçmiş zaman ekinin anlamı ile ilgili tartışmadır. Bütün bu münakaşa herkesin yalnızca bir dil bildiği haldeyken bildiklerini bütün Türk yazı dillerine yaymaya çalışmasından çıkmaktadır. Sonuç olarak büyük ihtimalle Türk yazı dillerinde genel olarak *-t* geçmiş zaman eki üzerine birbirini dışlayan birkaç tanım sürdürülmektedir.

Frunze’de şimdilerde A. Caparov’un “Glavnie çlenı predlojeniya v sovremennom yazıka”, (Çağdaş Kırgızcada Ana Cümle Ögeleri, Frunze, 1967) adlı eseri ortaya çıkmıştır. Yazar P. M. Melioranskiy’in bütün Türk yazı dillerinin söz diziminin genel olarak tek tipli olduğu²⁵ ile ilgili söylediklerini tereddütsüz dikkate alıp başka yazarların diğer diller için verdiği özne ve yüklem tasarımı karakterize eden bütün ifadeleri gözden geçirmeyi uygun görmüştür. Bunun için karşılaştırmalı materyaller kullanmış ve aynı zamanda Kırgız söz dizimine dayanmıştır.

Kitap temyiz edilemeyecek bir yargı kararı gibi bir üst mahkeme tonuyla çok hiddetli şekilde yazılmıştır. Maalesef bu yazma üslubu Türkoloji edebiyatında çok yaygın ve bu tarzın birçok iyi çalışmayı mahvettiğini belirtmek gerekmektedir. A. Caparov’un kitabında bu üslup parlak şekilde görünmektedir. A. Caparov’un benim “İssledovanie po sintaksisu yakutskogo yazıka, ç. 1. Prostoe predlojenie”, (Yakut Dili Söz dizimi Üzerine Araştırmaları, 1. Bölüm. Basit Cümle, Moskva - Leningrad, 1950) adlı eserim üzerine yapılan yorumlarının özünü anlamaya çalışırken kitabımdan sadece kendisine ilginç gelen belirli kısımları okuduğunu tespit ettim. Yoksa o, kitabımda Yakutçada bir formu olmayan (biçimlendirilmemiş) ismin yalın halinin geniş işlevleri ile ilgili yorumu şu şekilde yazmazdı:

“Böylece araştırmacı bu yaklaşımla bütün cümle ögelerini aynı öbeğe koyarak bunların arasındaki sınırları silmektedir.

Araştırmalarımızın gösterdiği gibi anlaşılmayan, karanlık, ölçüsüz ve belli olmayan bir şey burada yoktur. Basitçe ismin yalın halinin var olduğunu reddederken formu olan ve olmayan ismin yalın halinden başka herhangi bir halinin biçimsel işlevlerini saymamıştır.

Görüldüğü gibi ismin yalın halinden başka herhangi bir halinin (genitif, akkuzatif) formel gramer şekilleri kullanılması veya ihmal edilmesi, belirsizlik veya kesinlik ifade kategorilerinin aracı olarak çıkmaktadır...”²⁶

Eğer yazar kitabımı okusaydı kısmen (Böhtlingk ve Grønbech eserlerine dayanarak) daha önceden beri bilinen bilgiye sahip çıkardı. Mesela, Yakutçada belirlilik kategorisinin morfolojik ifadeler içermemesi ve genitif eklerinin de olmaması buna dâhildir. Onun içindeki anlam sürekli yalın halin şekline (*kihi diete 'adamın evi'*) sahip çıkmaktadır. Bu

²⁵ P. M. Melioranskiy, Kratkaya grammatika kazak-kirgizskogo yazıka, ç. 2. Sintaksis (Kazak-Kırgız Dillerinin Kısa Grameri, 2. Bölüm. Sentaks), Sankt-Peterburg 1897, s. 5.

²⁶ A. Caparov, Glavnie Çlenı Predlojeniya v Sovremennom Kirgizskom Yazıka (Çağdaş Kırgız Dilinde Ana Cümle Ögeleri), Frunze 1967, s. 57.

nedenle formu olan ve olmayan genitifler arasındaki karşıtlık yok olmaktadır. A. Caparov kitabından Yakutçada nesnenin beş ekle yani akkuzatif, çokluk akkuzatif, lokatif, ablatif ve yalın hâl ekleriyle ifade edilebildiğini keşfedebilirdi. Hâl ekinin tercihi hareketle nesneyi kapsama derecesinin ifade edilmesi gerekliliğine göre belirlemektedir. Akkuzatif eki nesne eylemle bölünmüş olduğunda ama nesne ve eylem tam olarak kapsadığı zamanlarda kullanılmaktadır. Yalın hâl, nesne ile eylem birleştiği ve sadece onun açıklaması olarak hizmet ettiği durumda kullanılmaktadır. Çokluk akkuzatif nesnenin veya onun bir kısmının eylem tarafından tam olarak kapsandığını göstermektedir. Lokatif eki, diğer nesnelerin arasından belirli bir kısmı temsil eden nesneyi ifade etmektedir. Ablatif eki ise belirsiz bir bütünün parçasını oluşturan nesnedir.

Yakutçada yalın hâle nesnenin eklenmesi sürecinde sadece lokatif ekiyle değil eşit derecede eyleme karşı tutum ilkesine ve kapsamının derecesine göre başka eklerle de bağ kurulur. Belirlilik kategorisi burada ek biçimiyle değil başka yollarla ifade edilir. Bu durumda yalın hâlin akkuzatifle uygulanmadığı söylenemez. Benim tarafımdan yalın hâlin işlevleri, Yakutçadaki mevcut olgulara göre tasvir edilmiştir. A. Caparov ise Kırgızcanın özelliklerine dayanarak bana karşı çıkmaktadır. Eğer kendi enerjisini, Kırgızca üzerine olguların diğer Türk yazı dillerindeki benzer olgularla karşılaştırmasına kullansaydı Türk yazı dilleri söz dizimi alanında yeni bir karşılaştırmalı gramer çalışmasını elde ederdik.

Çoğu konuda çağdaş Türk yazı dillerine göre bazen de bütün Türk yazı dillerine göre farklılıklar taşıyan Yakutça genellikle bahtsızdır. Karşılaştırmalı gramer çalışmalarında Yakut malzemeleri genelde bulunmamaktadır. Bu Yakut malzemeleri ortaya sürülse bile hep hatalarla gösterilmektedir. Öylece N. Z. Gaciev'a'nın "Sintaksis slojnopodçenennogo predlojeniya v azerbayjanskom yazıke", (Azerbaycan Dilinde Birleşik Cümlelerin Söz dizimi, Moskva, 1963) adlı eserinin ikinci kısmında Azerbaycan Türkçesinin birleşik cümleleri diğer Türk yazı dillerindeki analitik söz dizimi yapısıyla karşılaştırılmakta ve Yakut materyalleri sekiz olgunun üçünde hatalı tercüme edilmektedir. Mesela 166. sayfada yazar tarafından şart kipi olarak sayılan lokatif ekinin iyelik şahıs çekimiyle (*utuya ilik-ter-i-ne, 'onların hala uykuya dalmadığı zamanda'*) olan *-a ilik* eki verilmiştir.

Türk yazı dillerindeki fiillerin bazı analitik ekleri üzerine karşılaştırmalı gramer özetine dayanan A. A. Yuldaşev'in eserinde²⁷ Yakutçadan alınan malzemeler de pek şanslı değildi. Mesela 7. sayfada Yakutçadan *-ıah e-t-* istek eki yerine başka bir benzer ek örnek olarak verilmiştir. Maalesef onlar büyük yazım hatalarıyla gösterilmiştir (*-ıah e-t-* yerine *-nah eti-* ve *manı gımah ätim* yerine *amnu çınnah ätim*). 125. Sayfada *-r edi-* zaman ekinden bahsederken "Bu ekin geçmiş zaman sistemine girdiği bütün dillerde o yani *-r edi-* eki istek kipi sisteminde de sunulmaktadır". 251. Sayfada ise daha yargılayıcı şekilde sunulmaktadır: "Bütün istek eklerinden *-r edi-* eki Türk yazı dillerinde en yaygın biçim olarak tanınmaktadır. Sadece Hakasça ve Tuvacada yoktur". Dolayısıyla yazar eserin bu kısmında Yakutçayı, istek kipinin içinde *-r edi-* eki içeren Türk yazı dilleri listesine mi katmaktadır? Fakat Yakutçadaki istek kipi 'gelecek zaman eki+geçmiş zamandaki *e-* yardımcı fiili' yani A. A. Yuldaşev tarafından 7. sayfada gösterilen *'ıah e-t-* eki' formülü şeklinde gerçekleşmektedir. Yakut uzmanları genellikle Yakutça *-ıah* gelecek zaman eki *-acak* ekiyle karşılaştırmaktadırlar²⁸. (*-ar* partisibi Yakut dilinde şimdiki zaman ifade etmektedir.) Bu sebeple A. A. Yuldaşev'in Yakutçada *-çak edi-* ekinin hiç bulunmadığına dair ifadesini (s.262) kabul etmek zordur. Karşılaştırmalı gramer iyi seviyede geliştirilmiş olsaydı öyle yanlış anlamalardan kaçınmış olurduk.

²⁷ A. A. Yuldaşev, Analitiçeskie Formı Glagola v Tyurkskih Yazıkah, (Türk Dillerinde Analitik Fiil Şekilleri), Moskva 1965.

²⁸ S. V. Yastremskiy, Grammatika Yakutskogo Yazıkı (Yakut Dili Grameri), İrkutsk 1900, s. 43; W. Radloff, Die Jakutische Sprache in İhrem Verhältnisse zu den Türksprachen, Sankt-Peterburg 1908, s. 48.

III

Karşılaştırmalı gramerin oluşturulması, karşılaştırmalı-tarihî gramer üzerine çalışmaların ortaya çıkmaya başlaması için de gerekmektedir. Çünkü karşılaştırmalı gramer böyle çalışmalar için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Bu, aynı zamanda tek tek Türk yazı dilleri üzerine tarih alanındaki bir dizi araştırma, bunların Türk yazı dillerinin tarihî gramerleri, bazı olayların tarihî incelemeleri, gramer yapısı, tarihî leksikoloji ve tarihî diyalektoloji için de gerçekleşecektir.

Türkoloji alanındaki karşılaştırmalı gramer çalışmaları etnograflar ve tarihçiler için de ilginç ve faydalı olurdu. Dil üzerine tarihî araştırmaların verileri tarihî belgelerin yok olduğu durumlarda halk tarihi için bazen çok kritik rol oynamaktadır.

Bu konferansta dinlenen bildirilerde eski Sibirya Kırgızları ve onların dili birkaç kez anılmaktadır. Hem tarihçiler hem dilciler eski Kırgızların çağdaş Kırgızlarla arasındaki ilişki hakkında çok ilgilenmektedirler. Bence karşılaştırmalı gramer verileri bu sorunu çözmekte önemli bir yer almaktadır.

Çağdaş Kırgız dilinin Altayca ile arasındaki yakınlık zaten daha önceden tespit edilmiştir. Bazı fonetik ve gramer özelliklerine göre Kırgızca, Sibirya Türk yazı dilleri grubuna girmelidir. Bu konuda çağdaş Kırgızca da dahil olarak bütün bu grubun ikincil partisip şekillerinin yapısı çok ilgi çekicidir. Mesela sadece Sibirya'daki Türk yazı dillerine ait olan *-çu, -çuk, -ooçu* ekleri gibi Kırgızcada *-a elik* fiil eki, Yakutçada *-a ilik*, başka Türk yazı dillerinde hâlâ bulunmayan Altayca, Şorca, Hakasça, Tuvaca, Çulımcada olan *-galak* fiil eki; *-çu, -çuk, -ooçu* ekleri de sadece Sibirya Türk yazı dillerine aittir. Sadece bu gruba ait olan ikincil partisip şekillerinin yapısı çağdaş Kırgızca ile Altay dili arasındaki yani Yenisey'e yerleşen bu halklar yanında yaşayan eski Kırgızlarla bugünkü Kırgız halkı arasındaki de genetik ilişkilere kanıttır.

Karşılaştırmalı gramer oluşturulması kesinlikle çok gerekli ve acildir. Ama Türk yazı dillerinin çağdaş incelemesi durumuna göre kolay olmayan bir iştir. Bugünlerde sadece büyük bir kolektif tarafından elde edilebilecek kadar pek çok materyal vardır. Büyük ihtimalle bu işin gerçekleştirilmesi için toplu çabalarla bir plan iyice düşünülmelidir.

Türk yazı dillerinin karşılaştırmalı grameri büyük bir hazırlık yapmadan oluşturulamaz. Zira hem bütün Türk yazı dilleri üzerine hem tek tek dil ve dil grupları üzerine eksiksiz ve kesin başvuru kaynakları teşkil edilmesine ve karşılaştırmalı gramere ait olan özel ve genel sorunların incelenmesine ihtiyaç vardır.

İnceleme işleri bilimsel tezler, aday tezleri ve doktora tezleri üzerine çalışarak gerçekleştirilebilir.

Karşılaştırmalı gramer üzerine kursların geliştirilmesi gayet iyi sonuçlar verebilirdi. Fakat Türk yazı dilleri üzerine bölümlerimizde bu uygulama yapılmış olsa da çok dağınık şekilde gerçekleştirilmiştir. Türk yazı dillerinin karşılaştırmalı grameri üzerine kursların programını tartışmak için muhtemelen ayrı özel bir toplantı düzenlemek gerekmektedir. Böyle kursların geliştirilmesi gelecek kuşak Türkologların karşılaştırmalı gramer üzerine eğitim seviyesinin yükseltilmesine ve karşılaştırmalı gramer ve özel araştırmalar üzerine özel başvuru kaynakları ortaya çıkarılmasına imkân verirdi. Türk yazı dilleri üzerine kurulan bölümler ve araştırma enstitüleri tarafından karşılaştırmalı gramer üzerine başvuru kaynakları oluşturulması için çalışmalar bizim Türkoloji birimleri arasında dağıtılmalıdır.

Tek tek diller üzerine hazırlanan başvuru kaynakları diyalektoloji üzerine zengin materyalleri dikkate alarak yerli enstitüler tarafından oluşturulabilir.

Şimdilik en önemlisi ise karşılaştırmalı gramer üzerine çalışmaların başlamasıdır. İşte bu çalışmalar genel Türkoloji çalışmaları için iyi bir temel rota olacaktır.

KAYNAKLAR

- AŞMARİN, N. İ., Materialı dlya İssledovaniya Çuvaşskogo Yazıka, Kazan 1898.
- BOGORODİSKİY, V. A. Vvedenie v Tatarskoe Yazıkoznanie s Svyazi s Drugimi Tyurksimi Yazıkami, Kazan 1934.
- BÖHTLINGK, O., Über die Sprache der Jakuten. Jakutische Grammatik, Sankt-Peterburg 1851.
- CAPAROV, A. Glavnıe Çlenı Predlojeniya v Sovremennom Kirgizskom Yazıke, Frunze 1967.
- DULZON, A. P. "Dialektı Tatar-Aboriginov Tomi", Uç. Zap. Tomskogo Pedinstituta, 15. Baskı, Tomsk 1956.
- GARIPOV, T. M., Başkirkoe İmennoe Slovoobrazovanie, Ufa 1959.
- GRØNBECH, K., Der Türkische Sprachbau. I, Kopenhagen 1936.
- GULYAMOV, A., Problemlı İstoriçeskogo Slovoobrazovaniya Uzbekskogo Yazıka, Doktora Tezi Özeti, Taşkent 1955.
- İSBULATOV, N. H., "Morfologičeskie Osobennosti Kazmaşevskogo Govora", Başkirskiy Diyalektologičeskiy Sbornik, Ufa 1959.
- İssledovaniya po Sravnitel'noy Grammatike Tyurkskih Yazıkov, ç.1. Fonetika, Moskva 1955; ç. 2. Morfoloji, Moskva, 1956; ç. 3. Sintaksis, Moskva 1961; ç. 4. Leksika, Moskva 1962.
- İstoriçeskoe Razvitie Leksiki Tyurkskih Yazıkov, Moskva 1961.
- KALMIKOVA, S. A., Aknogayskiy Dialekt Nogayskogo Yazıka, Doktora Tezi Özeti, Moskva 1965.
- KATANOV, N. F., Opıt İssledovaniya Uryanhayskogo Yazıka s Ukazaniem Glavneyşih Rodstvennih Otnoşeniy Ego k Drugim Yazıkam Tyurkskogo Kornya, Kazan 1903.
- KAZEMBEK, A., Obşçaya Grammatika Tyuretsko-Tatarskogo Yazıka, Kazan 1846.
- MAKSİYUTOVA, N. H., Burzyanskiy Govor, - Başkirkaya Dialektologiya. Govorı Yugo-Vostoka Başkirii, Ufa 1963.
- MELİORANSKİY, P. M., Kratkaya grammatika kazak-kirgizskogo yazıka, ç. 2. Sintaksis, Sankt-Peterburg 1897.
- MİRCANOVA, S. F., "Materialı Ekspeditsii 1958 goda (Predvaritel'noe Soobshenie)", Başkirskiy Dialektologičeskiy Sbornik, Ufa 1959.
- ORUZBAEVA, B. O., Slovoobrazovanie v Kirgizskom Yazıke, Frunze 1964.
- RADLOFF, W., Die Jakutische Sprache in İhrem Verhältnisse zu den Türksprachen, Sankt-Peterburg 1908.
- RADLOFF, W., Phonetik der Nördlichen Türksprachen, Leipzig 1882-1883.
- RÄSÄNEN, M., "Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen", Studia Orientalia, 21. baskı, Helsinki 1957.
- RÄSÄNEN, M., Materialı po İstoriçeskoy Fonetike Tyurkskih Yazıkov, Moskva 1955.
- RUSTAMOV, R. A., Glagol v Dialektah i Govorah Azerbayjanskogo Yazıka, Doktora Tezi Özeti, Baku 1964.
- SEVORTYAN, E. V., Affiksı Glagoloobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke. Opıt Sravnitel'nogo İssledovaniya, Moskva 1962.
- SEVORTYAN, E. V., Affiksı İmennogo Slovoobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke. Opıt Sravnitel'nogo İssledovaniya, Moskva 1966.
- ŞÇERBAK, A. A., "O Tyurkskom Vokalizme", Tyurkologičeskie İssledovaniya, Moskva - Sankt-Peterburg 1963.
- ŞÇERBAK, A. M., "Tyurskie Glasnie v Koliçestvennom Otnoşenii", Tyurkologičeskiy Sbornik. K şestidesyaletiyu A. N. Kononova, Moskva 1966, s. 146-162.
- ŞIRELİEV, M., Azerbaycan Dialektologiyasının Esasları, Baku 1962.
- TUMASEVA, D. G., Könbatiş Sëbër Tatarları Tëlä. Grammatik Oçerk hem Süzlëk, Kazan 1961.
- YASTREMSKIY, S. V., Grammatika Yakutskogo Yazıka, İrkutsk 1900.
- YULDAŞEV, A. A., Analitiçeskie Formı Glagola v Tyurkskih Yazıkah, Moskva 1965.
- YULDAŞEV, A. A., Sistema Slovoobrazovaniya i Spryajeniya Glagola v Başkirkom Yazıke, Moskva 1958.
- YUNUSALİEV, B. M., Kirgizskaya Leksikologiya, ç. 1, Frunze 1959.

Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Araştırmalarının Görevleri

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir.
/ The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Destek ve Teşekkür / Support and Acknowledgment: Bana her konuda ilham veren, destek olan ve yardımcı olan Sayın Prof. Mustafa ÖNER'e teşekkür ederim./I would like to express my gratitude to esteemed Prof. Dr. Mustafa ÖNER, who inspired, supported and helped me in every way.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur./ There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.